

Dysekammeret ved Gaarden Dybendal, Vejstrup Mark.

Oldtidsminderne i Gudme Herred.

Af Museumsinspektør C. Neergaard.

I arkæologisk Henseende frembyder den forhenværende Gudbjerg Præstegaardsmark en egen Interesse. Paa den Mødeplads, som for nogle Aar siden anlagdes her, findes nemlig et mærkeligt Komplex af 4 Langdysser fra Stenalderen. Alt andet end almindeligt er dette Komplex, og det vilde have været særlig tiltrækkende, i Fald Dysserne havde været i god Bevaringstilstand. Men dette er desværre ikke Tilfældet, og det er heller ikke helt let nu af selve Mindesmærkerne at se, hvorledes de oprindeligt har præsenteret sig.

Til alt Uheld foreligger der ikke om disse Dysser som om adskillige andre Oldtidsmindesmærker en Beskrivelse af dem i den topografiske Literatur fra Slutningen af det 18. Aarhundrede og nærmest efterfølgende Tid. Den Præst i Gudbjerg, der i 1760'erne

gav Indberetning til Datidens store topografiske Værk om Danmark, Danske Atlas, om Gudbjerg Sogn, fortæller intet om Dysserne, uagtet de laa paa hans egen Præstegaardsmark.

Rasmus Nyerup, Nationalmuseets Medstifter, har paa sine to antikvariske Rejser i Fyen færdedes ikke langt fra Gudbjerg, og det samme er Tilfældet med Biblioteksmanden Chr. Molbech, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede har beriget Literaturen med to saa vakre Skrifter som »Ungdomsvandring i mit Fødeland« og »Fragmenter af en Rejsedagbog«. Men ingen af dem beretter noget om de 4 Dysser.

Mærkeligst er det næsten, at en tredje Forfatter fra Tiden ved Aar 1800, til hvem man i slige Tilfælde gerne søger, ogsaa er tavs med Hensyn til Gudbjergs Mindesmærkerne, nemlig Præsten Laurids Wedel, som har meddelt Iagttagelser fra en Rejse i Danmark i Aarene 1799 til 1801, i en Bog med Titel »Indenlandsk Rejse gennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provinser«. Denne Mand, der ellers brugte sine Øjne ganske godt, og som har haft Interesse for mangt og meget, idet han har skrevet Artikler om saa brogede Emner som The af Jordbærblade, Tobakspiber, tætte Støvlefødder, ja om et endnu saa aktuelt Emne som »Hvor Pengene bliver af«, han har aflagt Besøg paa selve Gudbjerg Præstegaard, men fortæller alligevel intet om de 4 Dysser. Om Præstegaardsbygningen siger han, at den er en af de mest smukke og ordentlige baade ud og indvendig, som han har set, og han fortæller, at Præsten har ziret Haven med nydelige Buegange, Hække, Træer, Plantninger, Blomster etc.

Den eneste lokalkendte Mand, der i ældre Tid

har givet Oplysning om Oldtidsmindesmærkerne ved Gudbjerg, er Sognepræsten her, H. C. Wegener, Fader til den bekendte Gehejmearkivar C. J. Wegener.

I 1808 udsendte Den kgl. Commission til Oldsagers Opbevaring — den, som en Tid repræsenterede Nationalmuseets Styrelse — en Rundskrivelse til samtlige Landets Præster, med Anmodning om, at hver for sit Pastorats Vedkommende vil give Meddelelse om, hvilke Antikviteter og historiske Mærkværdigheder der fandtes. De indløbne Svar var dog af højst forskelligt Værdi, og mange Præster forsikrede, at der intet af antikvarisk Interesse forelaa i deres Sogne, endda vi nu veed, at der er adskillige. Sognepræsten i Nabosognet til Gudbjerg, Hesselager, beretter saaledes, at der i hans Pastorat ikke er andet af antikvarisk Interesse end et gammelt Røgelsekar i Kirken — og saa er der dog baade Dysser og Gravhøje i Sognet.

I sit Svar til Oldsagskommissionen beskriver Pastor Wegener Oldtidsmindesmærkerne ved Gudbjerg saaledes: Øst for Præstegaarden er en Høj, som synes i Fortiden at have haft en ikke ubetydelig Bestemmelse. Denne Høj er fra Syd til Nord omtrent 130 Alen, dens Bredde omtrent 11 Alen, Højen er i Ud-kanten ganske besat med store Sten; i Enderne mod Syd og Nord er 2 større Sten, som meget rager over de andre. — Denne Langdysse er identisk med den, som ligger nordligst og østligst paa Mødepladsen.

Derefter fortsætter han: Vesten for bemeldte Høj, omtrent i 20 Alens Frastand, ligger en mindre, som af det, der endnu er tilbage, lader mig formode, at den har haft lignende Beskaffenhed som den forrige. — Den har sin Plads nordligst og vestligst.

Videre hedder det, at der lidt fra førstnævnte Høj, mod Sønder, findes en Samling af flere store Sten, og ovenpaa disse en Sten af betydelig Størrelse, hvilken efter sin Form og Dannelse lader mig formode, at her har været Offersted. — Dermed sigtes til Dyssen omtrent midt paa Mødepladsen.

Og saa slutter Præsten med at sige, at der flere Steder findes Stenkister i Jorden, som lader mig formode, at de har en anden Bestemmelse end de Stenkister, som nedsættes, men da de alle er i en ufuldkommen Tilstand, ligesom min Kundskab herom, og Tid og Omstændigheder ej har tilladt mig selv eller ved andre at faa disse undersøgt, kan jeg ej for Tiden meddele yderligere Forklaring herom. Min Hensigt er det at undersøge disse, og da skal Resultatet vorde den høje Kommission tilstillet.

Hvor disse Stenkister laa, angiver Præsten ikke direkte, men da hans Meddelelser nærmest gør Indtryk af kun at gælde Gudbjerg Præstegaardsmark, er det ikke umuligt, at dermed sigtes til Stenkister, som har været dér, hvor det fjerde Oldtidsmindesmærke ligger — Dyssen længst mod Sydøst, som Pastor Wegener ellers ikke nævner.

Efter den Medfart, disse fire for ca. 5000 Aar siden rejste Langdysser har lidt i det 19. Aarhundrede, passer Præstens Beskrivelser ikke længer helt. Værst er det gaaet ud over Langdyssen mod Sydøst. I Virkeligheden er der nu kun en Tomt efter en Langdysser. Jordhøjningen er ganske borte, saaledes at Mindesmærket ikke hæver sig synderlig over det omgivende Jordsmon; Dysskamrene er fjernede, og det samme gælder ogsaa væsentligst Randstenene. Det er egentlig kun ved sin Vegetation, at Mindes-

mærket nu tegner sig i Terrænet. For at markere dets Udstrækning er ved dets formentlige Ender, i Nord og Syd, i nyere Tid anbragt en Indskriftsten, der angiver, at det er en fredlyst Plet. Længden har herefter været ca. 380 Fod.

Den nordvestlige Langdysse er ogsaa nu slemt beskadiget. I Sammenligning med den umiddelbart ved Siden af liggende Dysse er den temmelig kort, men mulig har den oprindelig været længere. Dens Beskadigelser har Pastor Wegener paa sin Samvittighed, idet han meget knapt og tørt beretter, at han har ladet den udgrave og sprænge flere Hundrede Læs Sten, men ej sporet det mindste, hvoraf man kunde slutte sig til dens Bestemmelse. Om Langdyssen ligger endnu en Del væltede Randsten.

Bedst bevaret er den nordøstlige Langdysse. Den er 340 Fod lang. Jordhøjningen er sikkert noget afgravet, men hæver sig endnu kendelig over den omgivende Plads, og Jordhøjningen er endnu omsat med ca. 100 Randsten. Nær dens sydlige Ende staar et stensat Gravkammer, hvis Dæksten dog forlængst er fjernet.

Nogenlunde bevaret er ogsaa den fjerde Langdysse. Den er temmelig kort, men forholdsvis høj. Den har indesluttet ikke mindre end 3 Kamre; det ene er nu fjernet, men de to andre bevarede, hvert med sin Dæksten.

Der maa dog straks tilføjes, at Pastor Wegener ikke er den eneste, som har Forstyrrelsen af Gudbjerg-Dyссерne paa sin Samvittighed. Flere Gange i forrige Aarhundrede skal de være bleven angrebne og Materiale taget derfra til Brug dels ved Genopførelsen af Gudbjerg Præstegaard efter en Brand, dels

ved Brobygning og ved Landevejsanlæg. En Vejen-treprenør var det, som i Tiden ved 1865 molesterede den store Langdysse, der nu kun ses som en planeret Tomt.

Alle 4 Dysser er i 1872 bleven fredlyste under Nationalmuseet og er saaledes sikrede for alle kommende Tider. Ved deres Beliggenhed paa Gudbjerglund Mindeplads er der yderligere Vished for, at Generation efter Generation vil se med Pietet paa disse Minder om vore fjerne Forfædre.

Det er Komplekset af de 4 tæt sammenliggende Langdysser, der gør Stedet saa ejendommeligt og i arkæologisk Henseende interessant. I Sønderjylland, ved Vedsted i Haderslev-Egnen, findes et ganske tilsvarende Kompleks af 4 Langdysser; to og to ved Siden af hinanden og to og to for Enden og i Forlængelse af hinanden. Af disse Langdysser er den ene, med sin Længde af 125 m., den længste i Sønderjylland og blandt de allerlængste i hele Danmark; den synes at have omsluttet ikke mindre end 5 Gravkamre. Andetsteds i Landet kendes tætsluttede Samlinger af Langdysser; saaledes ligger i Valby Hegn, ved Helsingø i Nordsjælland, paa tæt Række ikke mindre end 6 Langdysser, de fleste med 2 eller 3 Gravkamre, og i Skoven Piptorn i Diernisse Sogn paa Fyen findes jævnsides hinanden 3 saa at sige sammenbyggede Langdysser, den ene med 3 Kamre, den anden med 2 og den tredie med eet.

Meget karakteristisk er det at iagttage, at hvor flere Langdysser som i de nævnte Tilfælde ligger umiddelbart sammen, er det gerne enten Dysser med mange Kamre eller Dysser af betydelig Længde. I Modsætning til Runddysserne, med den kredsrunde, stenoms-

kransede Jordhøjning og med kun et enkelt Kammer, har Langdysserne ofte to eller flere Kamre, og det er formentlig Ønsket om, at flere Gravsteder eller Gravkamre kunde knyttes nær sammen ved at omgives af en fælles Jordhøjning, der har bidraget til, at Langdysse-Fænomenet blev udformet. Selv om en anselig Langdysse kun indeslutter et enkelt Gravkammer, er det dog ikke udelukket, at det har været Hensigten, at andre Kamre efterhaanden skulde indbygges; og at det kun er særlige eller uventede Forhold, som har hindret Udførelsen. Ved Langdysse-Komplekset ved Gudbjerg er ogsaa ligesom en Andtydning i den Retning. I den bedst bevarede Langdysse, mod Nordøst, er der som før nævnt kun et enkelt Kammer; men dette har sin Plads ganske skævt i Dyssen. nær den ene Ende. Dette skal vel forklares saaledes, at det har været Mening, at andre Gravkamre senere skulde anlægges i Jordhøjningen, og at man derfor straks fra første Færd har beregnet og afsat Plads til disse.

Hvis man dernæst vilde spørge om, hvilke Oldsager Gravkamrene i Langdysserne ved Gudbjerg har indeholdt, kan man ikke give Svar. Kamrene er aabnede for saa lang Tid siden, at ingen Tradition derom lever. Paa det Punkt deler de Vilkaar med mangfoldige andre Stenalderes Stengrave rundt om i Landet. Det kan dog med Bestemthed siges, at de her jordede efter Sæd og Skik i den yngre Stenalder har været nedlagt ubrændte, vistnok udstyrede med en eller anden Dødgave: et Lerkar, en Flintøkse, en Flintflække eller lignende.

Et andet og nærliggende Spørgsmaal, der kunde stilles, nemlig hvorledes det i det hele taget forholder

sig med Langdyssers og andre Stenalderes Storstensmindesmærkers Udbredelse i Gudbjergs Egnen kan derimod besvares.

Ikke langt fra Gudbjerg har været 4 nu ganske vist sløjfede Dysser; fremdeles ligger Nordøst for Landsbyen Ellerup 2 Langdysser og i den modsatte Side af Gudbjerg Sogn, øst for Lakkendrup en Langdyse. Gudbjerg er et stort Sogn, henved 5 Fjerdingvej langt i Nord til Syd og indtil godt 3 Fjerdingvej bredt. Men der er den Ejendommelighed, at alle Dysserne har deres Plads i Sognets Østside, altsaa nærmest ud mod Storebælt. Dette er et Forhold af Betydning.

Vender vi os dernæst fra det snævre Omraade, Sognet, til det videre Omraade, Herredet, for at faa Rede paa Stenalderes Stengravnens Udbredelse, viser Forholdet sig at være følgende:

Gudme Herred omfatter ialt 12 Sogne, I Øst gaar de helt ud til Storebælt, hvor det staar med en ca. 2 Mil lang Kystlinie. Dets Bredde er for den sydlige Halvdels Vedkommende ca. 1½ Mil, den nordlige Halvdel skyder derimod mod VNV. en Arm ind i Landet, saaledes at Herredets Bredde her bliver godt 3 Mil. Herredet er altsaa her saa bredt, at det faar baade en udpræget Kystside og en udpræget Indlandsside.

Det turde nu være vel bekendt, at i den ældre Stenalder, for ca. 7000 Aar siden, skete Bebyggelsen af Landet væsentlig fra Kysterne eller Fjordene af. De Steder, hvor Skaldyr — Østers, Blaamusling og Hjærtemusling og andre — forekom i Mængder og saaledes afgav et godt Fødeemne for Datidens Be-

folkning, dør slog man sig ned, og derfra strejfedes man ind over det nærmeste Land.

For Gudme Herreds Vedkommende kendes dog ingen udprægede Kystbopladsfund fra den ældre Stenalder. Et Vidnesbyrd om, at Stenalderens Bebyggelse her væsentlig er en Kystside-Bebyggelse, viser derimod tydelig Storstensmindesmærkerne, idet de allervæsentligst holder sig i en $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ Mil bred Brømme langs Storebælt. For Gudbjerg Sogns Vedkommende nævntes nys, at Storstensmindesmærkerne her har deres Plads i Sognets Kystside. Noget lignende, dog knap saa udpræget, gælder de andre Sogne i Gudme Herred, de falder indenfor den nævnte Brømme, nemlig nordligst Øksendrup og Svindinge og derefter Langaa, Hesselager, Gudme, Oure, Vejstrup og Brudager. I disse Sogne kendes nogle og tredive Stenalderes Storstensmindesmærker eller saa omtrent. Mest er det Langdysser; blandt disse er en ejendommelig Langdysse ved Brudager, med en dobbelt Række Randsten paa hver Langside.

Modbilledet til Forholdene i disse Kystsogne giver Ringe Sogn, der ligger allervestligst i Gudme Herred, ca. $2\frac{1}{2}$ Mil fra Havet. Der kendes ikke et eneste Stenalderes Storstensmindesmærke. Det samme gælder Nabosognet Ryslinge, og i Nabosognet mod Øst til det igen, i Gislev Sogn, er der kun enkelte Dysser.

Tilfældighed eller særlige Forhold kan det ikke være, som har bevirket denne Placering af Storstensmindesmærkerne i Gudme Herred. Af ganske tilsvarende Art er Forholdet nemlig i Naboherredet mod Nord, Vindinge Herred, og tildels ogsaa i Naboherredet mod Syd, Sunds. Allertydeligst gentager det sig dog

i Sallinge Herred. Her kendes ikke mindre end ca. 135 Stenalderes Stengrave, og af disse falder over Halvdelen blot paa to Kystsogne, Horneland og Diernisse.

Efter Stenalderen fulgte Bronzealderen. De jordfaste Minder fra denne Periode er Gravhøjene. Undersøgelser og Udgravninger foretagne af Gravhøje, i Gudme Herred synes at vise, at de her væsentligst tilhøre Bronzealderen — i mange andre Dele af Landet, saaledes i Jylland og tildels paa Sjælland gaar Højene derimod i deres Oprindelse tilbage til den yngre Stenalder. Men betegnende er det nu at se, at indenfor Gudme Herred er Gravhøjene væsentligst blevne rejste i det samme Omraade som Stenalderens Storstensmindesmærker. I størst Antal, ca. 100, kendes de indenfor Hesselager og Oure Sogne, to Sogne der grænser ud til Storebælt. For de øvrige Sognes Vedkommende ligger Antallet af Høje gennemgaaende omkring 5, 10 eller 15 for hvert Sogn. De to allervestligste Sogne, ind mod Fyens Midte, Ringe og Ryslinge, har hver kun et Par Høje. Tilsyneladende har saaledes heller ikke Bronzealderen faaet en vid og almindelig Udbredelse i hele Gudme Herred. De Højgrave fra den ældre Bronzealder, som især Kammerherre N. F. B. Sehested i sin Tid har haft Held til at fremdrage i Gudme, Hesselager og Oure Sogne, viser baade efter Art og Indhold, at Befolkningen her har været med i den almindelige Udvikling. Der er fundet adskillige Grave fra ældre Bronzealder, i hvilke man nu efter deres hele Bygning kan se, at det egentlige Liggemne har været en Bulkiste, lavet af en paalangs spaltet og derefter udhulet Træstamme — ganske som de i velbevaret Stand især kendes fra

den jyske Halvø. I de fynske Grave var Trækisterne derimod forlængst opløste og bortraadnede.

Først naar man kommer ned i Jernalderen, har Bebyggelsen ogsaa af Gudme Herreds Indre taget virkelig Fart. Fra denne Kulturperiode træffes Grave snart sagt overalt. I Ringe Sogn, Herreddets vestligste og aller inderste Sogn, er der saaledes ved Ringe By afdækket en stor Urnegravsplads under Markflade, fra 2., 3., 4. Aarhundrede efter Kr. F. Og ved Sødinge, Rynkeby, Bolteskov og enkelte andre Steder er der fremdraget Grave fra samme Tidsafsnit. Tydeligere Bevis for, at Bebyggelsen nu har bredt sig til det Indre, kan ikke ønskes. I Herredets øvrige Del, lige fra Storebælt til Herredsgrænsen mod Vest, alt saa baade i Kystsogne, og i Indlandssogne, er der truffet og undersøgt mangfoldige Jernalders-Gravpladser under Markflade, deriblandt den næststørste Jernalders Urnegravsplads, der hidtil er truffet her i Landet, ved Broholm, med henved 400 Grave; sandsynligvis dækker Jorden her over adskillige flere. Ogsaa ved Langaa og Hesselager er der, for at nævne et Par Navne, gjort vigtige Jernalders-Gravfund, førstnævnte Sted Fund fra den ældste Jernalder og mærkelig ved Indhold af Metalbeslag til Vogne, etc., sidstnævnte Sted Fund fra Folkevandrings-tiden.

Alle disse Jernalders-Gravpladser har været anlagte under Markflade, og Ligbrænding har været raadende Gravskik. I samtidige Grave især inden for Nørrejylland og Sjælland blev Ligene derimod for en stor Del nedlagte ubrændte. Lokale Forskelligheder gjorde sig mere og mere gældende.

Et lokalt Forhold særlig gældende Svendborg

Amt og indenfor dette Broholm-Eggen i Gudme Herred, fortjener her at nævnes. Det er Guldfundene fra det Afsnit af Jernalderen, der almindelig kaldes den efterromerske Jernalder og svarer til Tiden ved og nærmest efter det 1. Aartusindes Midte. Denne Periode er Danmarks anden Guldalder — den første Guldalder faldt under Bronzealderen. De Guldsager, som tilhører den nævnte efterromerske Jernalder er væsentligst Smykkesager til Hals, Arm og Finger, fremdeles Hængesmykker ogsaa Barrer eller andre som Betalingsmiddel benyttede Guldsager, afhuggede Stykker af Ringe etc.

For ca. 15 Aar siden opgjorde jeg rent talmæssig Værdien af alle de Guldfund fra den efterromerske Jernalder, der hidtil var fremdragne i Danmark — Sønderjylland dog ikke medregnet. Metalværdien af selve Guldet beløb sig dengang til ca. 56000 Kr. men heraf faldt der 16700 Kr. eller nær op mod en Tredjedel af Summen paa Svendborg Amt og af disse igen de 12000 Kr. alene paa Broholm-Eggen. Over en Femtedel af alt det Guld, der er funden i Danmark fra Tiden Aar 500 og i de nærmest efterfølgende to Aarhundrede, hidrører fra denne begrænsede Plet indenfor Gudme Herred. Et mere eklatant Udtryk for, at man her befinder sig i et rigt arkæologisk Terræn, kan ikke tænkes. Et andet Udtryk derfor er den store og betydningsfulde Oldsagsamling, som Kammerherre N. F. B. Sehested i sin sene Levetid skabte paa Broholm, og som væsentlig stammer fra nærmeste Omegn. Stens-, Bronze- og Jernalderen er her ret lige repræsenteret.